

Emancipació dels joves extutelats: situació actual i reptes de futur

Lluís Ballester

Josep Lluís Oliver

RESUM

Aquest treball pretén fer una presentació resumida de la recerca sobre l'emancipació dels joves extutelats per l'administració pública.

S'hi descriuen les principals característiques de la recerca, així com les conclusions dels tres estudis que inclou: anàlisi de quatre organitzacions del tercer sector, de quatre comunitats autònomes diferents, que col·laboren amb l'administració pública; anàlisi dels expedients d'una mostra de 64 joves extutelats; anàlisi de les seves trajectòries mitjançant històries de vida.

A les conclusions es plantegen també les principals tendències, pel que fa a l'emancipació, que s'han debatut al llarg dels darrers anys i sobre les quals hi ha un consens bastant desenvolupat en la comunitat científica i professional.

RESUMEN

Este trabajo pretende hacer una presentación resumida de la investigación sobre la emancipación de los jóvenes ex tutelados por la administración pública.

Se describen las principales características de la investigación, así como las conclusiones de los tres estudios que incluye: análisis de cuatro organizaciones del tercer sector, de cuatro comunidades autónomas diferentes, que colaboran con la administración pública; análisis de los expedientes de una muestra de 64 jóvenes ex-tutelados; análisis de sus trayectorias mediante historias de vida.

En las conclusiones se plantean también las principales tendencias, en cuanto a la emancipación, que se han debatido en los últimos años y sobre las que existe un consenso bastante desarrollado en la comunidad científica y profesional.

I. INTRODUCCIÓ

Al llarg de 2012 es va crear una xarxa estatal de col·laboració, denominada Jóvenes e Inclusión (JEI). El seu repte era facilitar la inclusió dels infants i joves en situació de risc o dificultat social. La xarxa es va constituir a partir d'una sèrie d'entitats socials del tercer sector (Ilgaxes3 i Fundació Trébol, Galícia; Opción 3 i Fundació ISOS, Madrid; Servei Solidari, Catalunya, i la Fundació Natzaret), juntament amb cinc universitats (USC, Santiago; UdC, la Corunya; UNED, Madrid; UdG, Girona, i UIB, Balears).

Per aconseguir-ho teníem clara la necessitat de desenvolupar la investigació i la innovació, incorporant la cultura de la millora contínua en les entitats que treballen al costat dels joves, posant el nostre coneixement al servei de les administracions públiques per incidir en el desenvolupament de polítiques de suport a la joventut en situació vulnerable. Des d'un enfocament col·laboratiu, aquesta aliança va néixer per generar un major impacte i millorar el treball amb joves en dificultat social, tant amb menors en situació vulnerable com amb adults extutelats.

Els projectes de la xarxa se centren a generar coneixement mitjançant la investigació i a difondre'l a través d'accions formatives i de sensibilització. Així generem recursos i eines a disposició de tots els professionals que participen en els processos d'autonomia dels nins, nines i joves en situació de risc i/o exclusió.

Els objectius de la xarxa són els quatre següents: (1) Generar i transferir coneixement als professionals i entitats que treballen amb infància i joventut en situació de vulnerabilitat social; (2) Desenvolupar i compartir eines, experiències i bones pràctiques en el treball amb nins, nines i joves en situació o risc d'exclusió; (3) Col·laborar amb altres institucions, públiques o privades, en el disseny i desenvolupament de polítiques o projectes de suport a la infància i la joventut; (4) I tot això ho portem a terme d'acord amb el nostre objectiu general de promoure el desenvolupament integral de la infància i la joventut, especialment d'aquella que es troba en situació vulnerable. Treballem en comú per millorar la inclusió social, emancipació i autonomia de joves en situació de risc o conflicte social, augmentant l'eficàcia dels programes d'intervenció.

Entre els diversos projectes que s'han desenvolupat, cal destacar la recerca realitzada al llarg de 2014 i 2015. Es tracta d'una recerca feta amb el suport dels fons EEAGRANTS 2009-2014 (Projecte PI-218). La investigació se centrava en l'anàlisi, avaluació i millora dels processos d'intervenció per a l'emancipació de joves en dificultat i/o risc. La direcció tècnica va ser desenvolupada per quatre investigadors, un per cada universitat participant: José Antonio Caride (USC), Carmen Monserrat (UdG), Miguel Melendro (UNED) i Lluís Ballester (UIB), però els equips foren molt amplis, comptant a Santiago amb Belén Caballo, Rita Gradaille i Ángela de Valenzuela; a Madrid amb José Quintanak i Ángela Cabrera; a Girona amb Ferran Casas i Mireia Baena; a Balears amb Josep Lluís Oliver i Marta Jaume. Com és evident, tota la recerca va comptar amb la col·laboració dels equips de les entitats participants. També cal destacar la col·laboració dels Serveis d'Infància de les quatre comunitats implicades, els quals van donar facilitats per a l'estudi.

La investigació va ser presentada a un congrés celebrat a Santiago de Compostel·la el mes de setembre de 2015 i a un altre celebrat a Palma el mes de febrer de 2016. Actualment ja es disposa de la publicació sobre els diversos informes generats (Ballester, Caride, Melendro, Montserrat, 2016).

Els objectius generals de l'estudi foren els següents:

- 1) Conèixer i valorar els processos desenvolupats per les entitats per promoure l'emancipació de les i els adolescents i joves amb els quals duen a terme el seu treball, posant èmfasi en els enfocaments o perspectives socioeducatives que promouen amb aquesta finalitat.
- 2) Analitzar els resultats dels programes d'emancipació, des de la perspectiva dels grups d'interès: beneficiaris, famílies, professionals d'ONG, administracions públiques...
- 3) Identificar les fortaleeses i debilitats dels programes d'emancipació de cada entitat, posant en valor les seves oportunitats per millorar els processos d'inclusió social dels joves i adolescents que participen de les seves iniciatives.

- 4) Identificar, descriure i interpretar l'abast dels factors individuals, familiars, escolars, institucionals i comunitaris que conformen i influeixen en els itineraris dels joves extutelats.
- 5) Proposar millores en els programes formatius i d'acompanyament per a l'emancipació dels adolescents i joves en situacions de dificultat social, que tinguin un sentit alternatiu per les seves trajectòries vitals.

2. MÈTODE

La investigació s'ha estructurat en una sèrie de capítols complementaris, els quals s'integren a partir dels temes que tracten:

1. Anàlisi de les estructures i projectes de les organitzacions que treballen en l'àmbit de l'emancipació de joves extutelats.
2. Anàlisi dels expedients d'una mostra estructural de 64 joves extutelats que van finalitzar la mesura de protecció en els últims anys.
3. Elaboració en profunditat de les històries de vida d'una selecció de joves extutelats (N = 32), als quals se'ls dona la veu per poder expressar la seva pròpia percepció dels processos viscuts, detallats a partir de l'anàlisi de les informacions incloses en els expedients.

Anàlisi de les organitzacions

L'estudi de les entitats participants en el projecte (Servei Solidari, Opció 3, Fundació Natzaret, Igaxes3) té com a objectiu avaluar la qualitat dels programes d'emancipació que duen a terme amb joves tutelats o extutelats per l'administració en els seus respectius territoris, fent ús de diferents instruments metodològics de tipus qualitatiu. Així, a partir de grups focals, entrevistes en profunditat i anàlisi documental, s'han abordat els continguts següents: contextualització (organització i necessitats a què s'enfronta l'entitat), anàlisi dels processos i anàlisi dels resultats.

Com a resultat d'aquest procés de recollida d'informació es va fer una anàlisi DAFO de les quatre entitats esmentades, posant de manifest els factors interns (fortaleses i debilitats) i externs (oportunitats i amenaces) que afecten cadascuna d'aquestes, mostrant de manera conjunta les conclusions que es deriven de les anàlisis realitzades amb la finalitat d'articular estratègies comunes d'intervenció, millorar els processos d'intervenció, orientar polítiques socials, etc.

Anàlisi dels expedients

Per estudiar els processos d'emancipació, així com la situació dels joves emancipats en els últims anys, s'ha desenvolupat un estudi d'una mostra de joves que van ser tutelats per l'administració.

L'estudi s'ha centrat en quatre comunitats autònomes: Catalunya, Galícia, Illes Balears i Comunitat de Madrid. La selecció de les quatre comunitats s'ha fet a partir de les organitzacions que conformen la xarxa Joves i inclusió.

Mostra

Es tracta d'una mostra no probabilística definida a partir de quotes, la qual pren la forma d'una mostra estructural: reproducció dels grups bàsics que conformen l'estructura de l'univers de referència (Ballester, Nadal, Amer, 2015).

Es van seleccionar 16 casos en cadascuna de les quatre comunitats autònomes participants (total de la mostra: 64 joves), els quals han estat estudiats a partir dels expedients dels serveis de protecció a la infància, segons els següents criteris per construir la mostra estructural (quotes):

- Edats compreses entre els 19 i els 25 anys.
- Representativitat de gènere (màxim del 60% d'homes).
- Joves amb una trajectòria de participació/atenció social dins dels programes d'emancipació de cada entitat i que s'han emancipat en els últims anys.
- Els joves seleccionats han de tenir perfils diversos i amb trajectòries vitals en què es tinguin en compte situacions d'inici-final del procés, etapes intermèdies, circumstàncies quotidianes i incidents crítics, contextos i realitats socials diferenciades, etc.

Fonts i instruments de recollida de la informació

Es va dissenyar una fitxa per resumir els expedients disponibles en l'administració. La fitxa tenia la funció de recollir informació homogènia de tots els joves de la mostra, segons criteris basats en els factors principals dels processos de desenvolupament de l'atenció d'acord amb les diverses mesures judicials, preparació de l'emancipació o retorn familiar i situació posterior a l'emancipació o retorn familiar.

Es va poder comprovar la dificultat per disposar d'informació de les situacions posteriors als 18 anys, sent necessari completar les poques dades dels expedients amb les informacions aportades per les entitats que els havien donat suport posteriorment als 18 anys.

Període del treball de camp

La recollida de dades es va fer entre els mesos de gener i març de 2015. El procés es va haver de dilatar al llarg de tres mesos, ja que la informació no sempre estava sistematitzada i, en qualsevol cas, s'havia de treballar amb expedients de centenars de pàgines.

Procediment de recollida d'informació

Es va treballar a partir de transcripcions directes dels expedients en els propis serveis, garantint la confidencialitat de les dades aportades. En cadascuna de les quatre seus de recollida de dades (Barcelona, Madrid, Palma i Santiago), es va comptar exclusivament amb una única persona per a la transcripció dels expedients.

La transcripció es va fer a partir d'un protocol de treball comú, amb una fitxa única. A més, es va mantenir contacte permanent, a través de connexions de vídeo-xat (Skype), al llarg de tot el procés, per mantenir unificats en temps real els criteris d'interpretació de les informacions aportades pels expedients.

Procediments d'anàlisi

Tota la informació recollida es va tractar, des del principi, sobre arxius SPSS, unificats en un arxiu únic al final del procés de recollida de dades. El tractament estadístic es basa en anàlisis no paramètriques, ateses les característiques de la mostra no probabilística. La limitada grandària de la mostra ($n = 64$) ens ha portat a utilitzar tècniques no paramètriques (khi quadrat de Pearson i coeficient de contingència) per a la comprovació de les hipòtesis sobre els patrons diferenciats per comunitats autònomes.

Finalment, per a l'estudi de les diferents trajectòries, s'ha fet una anàlisi de clúster. Per als càlculs es va utilitzar el procediment de *k*-mitjanes. Un dels problemes que s'ha plantejat al llarg de la investigació és el de la possibilitat d'identificar diferents grups de joves en relació amb la situació actual. Per respondre a aquest problema d'investigació s'ha seleccionat la metodologia de l'anàlisi de clúster.

Garantia de confidencialitat

En tots els casos es va informar a tots els joves participants sobre l'estudi, sol·licitant i obtenint el consentiment informat per al tractament de les seves dades, sempre amb el compromís de la màxima confidencialitat. S'havia de disposar de les seves dades d'identificació, atès que a la meitat de la mostra se li van fer entrevistes per reconstruir les seves històries de vida; és a dir, no es podia mantenir l'anonimat en la presa de dades, però sí un tractament des de la confidencialitat més rigorosa.

Anàlisi de les històries de vida

Les històries de vida són relats en què es desenvolupa el transcurs de la vida d'un individu, des dels seus propis punts de vista. L'interès rau no tant a ser objectius com a captar en la subjectivitat com va transcórrer l'experiència vital d'aquestes persones. En l'estudi, s'han seleccionat 32 joves —vuit de cada entitat— que han participat en programes d'emancipació de Servei Solidari, Fundació Natxaret, Opció 3 i Igaxes3 en quatre comunitats autònomes (Catalunya, Balears, Madrid i Galícia, respectivament) i que s'han emancipat en els cinc últims anys o estan en procés de fer-ho. A més, en el procés de selecció dels subjectes, es van tenir en compte altres criteris com: la representativitat de gènere, l'edat (entre els 18 i els 21 anys amb un màxim d'edat de 25 anys) i la

diversitat de perfils i de trajectòries vitals conjugant situacions d'inici-final del procés d'emancipació, etapes intermèdies, circumstàncies quotidianes i incidents crítics, contextos i realitats diverses.

El guió de les entrevistes inclou qüestions relacionades amb diversos àmbits de la vida dels joves (família, escola, experiència institucional, etc.) diferenciant tres etapes: infància, adolescència i joventut. L'anàlisi de contingut es va dur a terme utilitzant un sistema de categories de caràcter deductiu, compartit i construït pels diversos equips d'investigació recollint un conjunt d'aspectes inclosos en el guió previ, que ha estat elaborat sota el focus de l'emancipació: situació i relacions familiars, experiència formativa, principals dificultats i problemàtiques viscudes, experiència de socialització, experiència i formació laboral, experiència d'acolliment residencial, relació amb els educadors i companys, experiències d'acolliment familiar, processos d'emancipació.

A través de l'enfocament biogràfic es pretén copsar tant els aspectes individuals com les condicions socials i històriques pels quals transcorren la vida dels subjectes, en tres moments clau: acolliment administratiu, emancipació i actualitat. Les històries es van realitzar a través d'entrevistes en profunditat, mitjançant reiterades trobades cara a cara entre l'investigador i els informants, orientades a la comprensió de les perspectives d'aquests respecte de les seves vides, experiències o situacions, tal com les expressen en les seves pròpies paraules. En el moment de la gravació, es va demanar permís per fer-la, es va buscar el consentiment informat, alhora que es va atorgar a cadascun dels joves informació sobre el fet que podien abstenir-se de respondre a aquelles preguntes que creguessin convenient i de l'ús confidencial de les dades.

El procés d'anàlisi va ser dut a terme amb l'ajuda dels programes ATLAS.ti i NVivo, identificant en una primera fase aquells fragments més rellevants de les diferents històries i realitzant amb posterioritat una anàlisi creuada de les 32 històries de vida a partir dels tòpics anteriorment assenyalats

Al costat de les històries de vida de la mostra de 32 joves extutelats, s'ha fet un estudi sobre la conducta adaptativa dels 32 joves, per tal de conèixer les habilitats instrumentals que tenen per desenvolupar-se en el dia a dia. En concret, vam realitzar una aplicació de l'escala d'avaluació ABAS II entre març i abril de 2015.

El Sistema per a l'Avaluació de la Conducta Adaptativa (ABAS II) és una de les millors escales d'avaluació de la conducta adaptativa en l'actual panorama internacional (Oakland, Harrison, 2008). Aquestes eines serveixen per valorar un ampli conjunt d'habilitats necessàries perquè qualsevol persona es desenvolupi autònomament en la seva vida diària. Pel que fa a l'ABAS II, es tracta d'una prova de tipus normatiu, és a dir, ofereix puntuacions que comparen les competències d'un individu amb una mostra de referència. Àrees tan importants com la cura d'un mateix o les habilitats socials són habitualment el focus de la conducta adaptativa (Montero i Fernández-Pinto, 2013).

3. CONCLUSIONS

Cadascuna de les tres parts de la investigació (anàlisi de les organitzacions, anàlisi dels expedients i històries de vida) ofereix uns resultats i unes conclusions que permeten, si es tenen en compte, millorar substancialment els processos de preparació de l'emancipació, així com els

suports posteriors a la finalització de les mesures de protecció. Per tal de resumir, es presenten directament les conclusions més destacades, és a dir, es presenta un resum de les principals conclusions, encara que se'n poden consultar els detalls a la publicació de l'informe (Ballester, Caride, Melendro, Montserrat, 2016).

Conclusions de l'anàlisi de les organitzacions

A partir de l'anàlisi documental feta, s'han identificat diverses recomanacions i línies d'actuació. Principalment, es fa referència a les aportacions de Stein (2006) que han estat recollides per diversos autors en els seus articles.

Stein (2004) ha assenyalat els pilars bàsics dels programes de transició a la vida adulta: demorar el moment de la graduació fins que el jove estigui ben preparat; reforçar l'avaluació de les necessitats individuals i la preparació i planificació de la trajectòria a seguir; proveir bons suports durant la transició i en els moments posteriors; l'ocupació de mentors; millorar les ajudes financeres; donar suport a l'accés a l'educació, l'ocupació i desenvolupar programes d'habilitats per a la vida diària; possibilitar el manteniment dels suports més enllà dels 21 anys; facilitar l'oportunitat de desenvolupar habilitats de presa de decisions i resolució de problemes; considerar la rellevància de les famílies biològiques i, si escau, dels acollidors; normalitzar en la mesura del que sigui possible l'experiència de l'acolliment; i finalment, reforçar la col·laboració i coordinació dels diferents agents implicats (López et al., 2013).

A continuació s'assenyalen les recomanacions més destacades, classificades per àmbits:

1. Possibilitar el manteniment i la continuïtat dels suports més enllà dels 21 anys. Cal que les polítiques i els programes de suport per als adolescents i joves extutelats es demorin fins al moment que el jove estigui ben preparat per a la seva emancipació social i laboral.
2. Reforçar un marc normatiu comú: polítiques i programes homogenis per a tot el territori espanyol.

Considerem que ha arribat el moment de plantejar obertament una sèrie de modificacions de caràcter normatiu i administratiu orientades a la millora de l'atenció a la infància i adolescència en el seu conjunt, però especialment en relació amb nins, nines i adolescents víctimes o en situació de risc de tot tipus. La nostra intenció és promoure, al costat dels agents polítics i socials de caràcter estatal i autonòmic, canvis significatius en l'estructura i gestió del sistema de protecció que suposin la seva modernització, així com la instauració de bones pràctiques en l'atenció a aquest col·lectiu prenent com a referència última les necessitats de la infància i l'interès superior dels nins, nines i adolescents, tal com defineix la Convenció dels Drets del Nin de Nacions Unides, subscripta per Espanya.

3. Col·laboració i coordinació interinstitucional i interdisciplinari. Incrementar i reforçar la col·laboració i coordinació dels diferents agents implicats, sobretot entre els programes d'educació, ocupació i sistemes de protecció.

És urgent que es posin en pràctica els mecanismes de coordinació —que legalment ja existeixen— no només entre els programes sinó també entre els diferents departaments de les administracions o de les organitzacions socials que han d'executar-los. La coordinació també s'ha d'estendre als professionals, les institucions i les associacions que actuen en els mateixos àmbits d'intervenció social.

4. Millorar les ajudes financeres i econòmiques.

Els recursos econòmics destinats a aquest tipus d'intervenció socioeducativa (salaris, infraestructures, materials...) i a afavorir el trànsit a la vida adulta dels joves en dificultat social són insuficients.

5. Accions preventives: desenvolupar i millorar programes d'habilitats per a la vida adulta, de motivació i aptitud. Entre les habilitats que cal potenciar es troben:

- Autonomia personal i social, habilitats de presa de decisions i resolució de problemes.
- Educació emocional, empatia i sensibilitat.
- Habilitats socials i de comunicació.
- Cultura de valors com la tolerància i la flexibilitat
- És necessària l'acció preventiva en el treball amb els adolescents i joves abans de la majoria d'edat als 18 anys.

6. Flexibilitat en els processos d'intervenció: flexibilitzar els processos i adaptar-los a les necessitats particulars dels adolescents i joves en risc d'exclusió social.

Potenciar la flexibilitat en la intervenció i la formació per abordar situacions d'incertesa; revisar críticament i afermar el paper dels diferents elements del model d'Estratègies Flexibles d'Intervenció Socioeducativa.

7. Participació dels joves en l'organització de programes.

Incrementar els nivells de participació dels joves en les activitats i l'organització del programa, per avançar en la presa de decisions personalitzada i en la millora de les relacions entre iguals.

8. Promoció del desenvolupament de les competències familiars.

- Abordar de manera sistemàtica i continuada el treball socioeducatiu amb les famílies dels joves en dificultat social: parentalitat positiva.
- Considerar el desenvolupament del vincle com un element central de l'atenció als nins, nines i adolescents que es troben dins el sistema de protecció.

- Reforçar vincles socials.
- Millorar les accions al voltant del desenvolupament de la xarxa social i les relacions familiars. L'ampliació de la xarxa social dels joves és una de les claus de processos d'emancipació d'èxit.

9. Potenciar i prioritzar els programes d'inserció sociolaboral per a majors i menors d'edat com un dels eixos prioritaris del projecte d'emancipació.

Incrementar la proporció d'empreses «actives» en aquests programes, potenciant el sentit realment solidari de les empreses col·laboradores i treballant en la línia més social de la Responsabilitat Social d'Empresa.

10. Compromís amb la millora del sistema/accés a l'educació reglada obligatòria i postobligatòria.

L'educació i la formació són les eines necessàries i bàsiques per obtenir la promoció personal, laboral i social del jove a través del foment de les seves capacitats intel·lectuals i personals i el successiu abast d'un treball qualificat. Moltes de les recomanacions que a continuació s'esmenten ja han estat recollides en l'informe de Montserrat, Casas, Malo i Bertran (2011):

- Plans personalitzats d'educació.
- Prioritzar la seva escolaritat (classes de reforç, disposar d'espai adequat, gratuïtat en les matrícules).
- Evitar els canvis de centres i escola, mitjançant un treball enfocat a la seva estabilitat.
- Col·laborar estretament els dos departaments implicats i els seus respectius serveis (educació, sanitat i serveis socials).
- Millorar les expectatives sobre aquest col·lectiu (suport perquè puguin seguir estudiant).
- És urgent una articulació entre el sistema de protecció social i el sistema educatiu per garantir les actuacions compensatòries que facin realitat una major igualtat d'oportunitats educatives.
- Foment i promoció de programes de beques d'estudiants per als extutelats i d'accés a residències d'estudiants.

Cal disposar d'informació i indicadors dels països europeus que permetin un estudi comparatiu de la situació actual i un monitoratge dels avenços realitzats a partir de la implementació d'accions a cada país.

11. Diversificar l'oferta de serveis amb altres suports institucionals. Gestionar majors suports institucionals: habitatge, ocupació, beques de formació.

Diversificar l'oferta de serveis per tal que arribi a més joves que surten del sistema amb protecció. Caldria augmentar el ventall d'oferta de serveis per tal de poder incloure els joves extutelats amb algun tipus de discapacitat, malaltia mental, problemes de conducta o altres; així com augmentar l'oferta de pisos per a joves de 16 a 18 anys. Aquesta diversificació i ampliació de serveis es refereix en la seva majoria amb els programes d'habitatge, suport econòmic i inserció laboral.

12. Perfeccionar el sistema de recollida de dades per al disseny d'indicadors d'avaluació. Cal conèixer la població en risc social, per la qual cosa cal la seva visibilitat social i estadística, i avaluar els processos de transició per conèixer si han complert els seus objectius inicials.

Pel que fa a l'avaluació i investigació, es necessita dur a terme estudis longitudinals amb mostres àmplies que ens permetin conèixer a fons els processos de transició d'aquests joves i poder comparar-los amb les dels seus parells sense mesura de protecció.

Totes les administracions, ja siguin d'àmbit estatal o autonòmic, han d'implementar obligatòriament sistemes de recollida, compilació i anàlisi de dades de les mesures de protecció a nins, nines i adolescents, notificacions de maltractament i actuacions derivades, així com facilitar aquestes dades a l'Observatori de la Infància per a l'elaboració d'informes estadístics per al coneixement de la situació en l'àmbit estatal, autonòmic i local. La recopilació de dades ha de ser amb criteris homogenis, compartits i consensuats.

13. Noves investigacions per millorar processos d'intervenció socioeducativa.

Avançar en la realització de noves investigacions, contrastant diferents models d'intervenció socioeducativa i els seus resultats en el trànsit dels joves en dificultat social a la vida adulta.

14. Compromís ètic amb la qualitat, les bones pràctiques i l'eficàcia.

Establir un control dels estàndards de qualitat, tant en la gestió directa (administració) o indirecta (contracte a entitats privades) per tal d'analitzar que cada menor acollit tingui una avaluació individualitzada, un projecte d'intervenció ajustat a les seves necessitats i una valoració contínua de l'abast dels objectius assolits, adoptant un protocol de pla de cas.

15. Canvi en els estereotips dels mitjans de comunicació.

Posar en marxa un mecanisme d'influència perquè els mitjans de comunicació i la ciutadania en general adoptin un canvi en la mirada estereotipada que sovint utilitza quan es refereix a aquesta població, per evitar processos d'estigmatització en els nins i nines tutelats i els joves extutelats .

16. Desenvolupar la formació permanent dels professionals i la millora contínua de les pràctiques professionals.

- Millorar les habilitats dels professionals: empatia, sensibilitat i proximitat al jove, flexibles, propers.

- Treball planificat i coordinat de les intervencions per part dels professionals.
- Recuperar l'àmbit de la intervenció social, no centrar-se només en l'assessorament i la informació sobre les prestacions disponibles.
- Tenir cura de la relació entre els educadors i els joves.

Considerar com a criteris en els processos de selecció de personal i de formació de professionals dels recomanats i proposats pels mateixos professionals: millorar l'empatia, sensibilitat, proximitat i proximitat al jove, les habilitats socials i de comunicació, l'actitud de flexibilitat, tolerància i respecte cap als joves, i l'experiència prèvia en intervenció socioeducativa amb adolescents i joves en dificultat social, i en orientació professional i laboral.

Conclusions de l'anàlisi d'expedients i històries de vida

D'acord amb la informació disponible i els resultats obtinguts en l'anàlisi dels expedients i històries de vida, es poden fer una sèrie de conclusions i propostes provisionals. Les deu conclusions i propostes més rellevants són les següents:

1. Les dades mostren com l'edat de finalització de la protecció, de forma majoritària en el conjunt de l'Estat (amb excepcions en algunes comunitats), és excessivament primerenca. Ni els joves de la població general ni els joves tutelats amb les millors trajectòries poden emancipar-se i independitzar-se als 18 anys. La finalització del suport, per part de l'administració, a aquesta edat els posa en greu risc social. Sembla recomanable demorar el moment de finalització del suport per part de l'administració als joves amb mesures de protecció.
2. Sembla comprovar-se, una vegada més, que l'acolliment familiar permet desenvolupar processos menys traumàtics en els adolescents. La possibilitat de dilatar el suport familiar, un cop superats els 18 anys, tal com es fa en les famílies funcionals, millora les garanties d'una futura vida independent dels joves. No obstant això, l'acolliment ha de preparar-se amb molta atenció, atès que els fracassos dels processos d'acolliment familiar deixen greus seqüeles en els nins i adolescents. És recomanable considerar l'acolliment familiar, millorant considerablement la preparació i selecció de les famílies, així com mantenint el suport per part de l'administració encara que l'adolescent hagi complert els 18 anys.
3. Un dels factors més negatius observats en les trajectòries del conjunt de la mostra de joves és la manca d'estabilitat. La diversitat de centres residencials, així com la diversitat de centres educatius, provoquen una greu limitació per poder establir vincles positius amb altres adolescents i amb la comunitat, de manera que augmenta el risc d'aïllament, de manca de suport social posterior. Es recomana reduir al mínim els canvis de centres residencials i educatius dels nins i adolescents amb mesures de protecció.
4. Els millors resultats d'emancipació són els obtinguts pels joves que han rebut suport per a l'emancipació al llarg de la seva adolescència. La correcta emancipació no pot obviar la necessitat

de desenvolupar els processos de maduració personal i autonomia, així com les habilitats de presa de decisions i resolució de problemes. La possibilitat de preparar les situacions de vida independent, així com d'anar elaborant el procés, permet millors processos personals i d'inserció. És recomanable reforçar la preparació de la trajectòria de transició des de les mesures de protecció a la vida amb suport o independent.

5. La inserció laboral als 18 anys és molt poc probable; tampoc és freqüent la possibilitat de comptar amb suports familiars saludables i disposats a acollir els joves, per la qual cosa és recomanable aportar suports durant la transició des de les mesures de protecció a la vida independent. Aquest suport ha de ser suficient en intensitat protectora i en el temps, com perquè sigui efectiu. És recomanable pensar a arribar fins als 25 anys amb suports diversos: ajudes econòmiques, suport per al seguiment d'estudis i per completar processos d'inserció laboral.
6. Les modalitats de suport en els processos de transició són molt diverses i s'han d'adaptar a les necessitats dels joves, però sembla que les més efectives tenen a veure amb les modalitats de mentoria desenvolupades a Galícia i altres comunitats. Es recomana desenvolupar programes de mentors, seguint els models que han demostrat la seva eficàcia.
7. La possibilitat de preparar els membres del sistema familiar que puguin donar suport és essencial per al bon desenvolupament de la transició a la independència. Cal considerar el sistema familiar en el seu conjunt, tant el nucli original com la família extensa, identificant aquells membres del sistema que es troben en condicions de donar un suport efectiu; aportar-li la motivació i el suport necessaris, però també les competències familiars que siguin necessàries per poder donar suport al jove que finalitza la mesura de protecció.
8. Si les actuacions que es recomanen s'han pogut observar en gairebé totes les comunitats, hi ha una limitació que és bastant comuna: la manca de programes de treball amb la comunitat. L'elevada rotació de centres residencials i educatius, la manca de programa de suport per al treball comunitari a les entitats del tercer sector que treballen amb els infants, adolescents i joves, així com la relativa desconexió dels serveis socials comunitaris o d'atenció primària limiten el treball amb la comunitat. Es recomana reforçar el treball en xarxa per millorar la inclusió social dels joves.
9. Finalment, s'han pogut constatar les limitacions dels sistemes de registre de dades, així com de diagnòstic de les situacions de necessitat. Es disposa, en els expedients, d'informació molt valuosa, però una part molt important es troba sense sistematitzar, de manera que és molt difícil fer avaluacions del conjunt de la trajectòria. Aquesta situació no provoca més problemes perquè els professionals de referència, en els serveis de protecció o en les entitats, coneixen i guarden memòria dels processos viscuts pels joves, però la falta de sistematització hauria de ser corregida.
10. Una situació que és conseqüència de la manca de suports posteriors a la finalització de les mesures de protecció és la no-disponibilitat d'informació significativa sobre el procés posterior viscut pels joves. No hi ha seguiments efectius d'aquests processos. Es recomana desenvolupar un sistema, coordinat amb els serveis socials territorials, de seguiment dels joves que han finalitzat les mesures de protecció.

Conclusions finals del conjunt de la recerca

Les quatre conclusions fonamentals, identificades a partir dels tres estudis realitzats, s'han detallat com a protocols d'actuació.

Conclusió 1. La **informació i les avaluacions** sobre els processos d'emancipació dels joves tutelats per l'administració són millorables. Ha de millorar-se, especialment, la capacitat d'avaluació del procés d'emancipació.

Conclusió 2. El **sistema familiar** segueix sent un referent fonamental per als joves tutelats en la preparació del procés d'emancipació i també quan aquest s'ha completat. Cal millorar la capacitat d'aprofitament del sistema familiar i la seva competència familiar per donar suport als adolescents i joves.

Conclusió 3. La **intervenció socioeducativa**, especialment la que es du a terme en centres residencials, ofereix possibilitats de millora. S'han d'aprofitar els coneixements sorgits a partir de les investigacions sobre noves pràctiques, desenvolupades en els últims deu anys a tot l'Estat.

Conclusió 4. No s'està duent a terme, de manera general, un correcte **seguiment dels joves extutelats** a l'Estat. S'han unificar els criteris de seguiment i millorar el conjunt de procediments implicats.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Ballester, L., Caride, J. A., Melendro, M. i Montserrat, C. (ed.). *Jóvenes que construyen futuros. De la exclusión a la inclusión social*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 281-302.

Ballester, L., Nadal, A. i Amer, J. (2014). *Métodos y técnicas de investigación educativa*. Palma: Edicions UIB.

López, M., Santos, I., Bravo, A. i del Valle, F. (2013). El proceso de transición a la vida adulta de jóvenes acogidos en el sistema de protección infantil. *Anales de Psicología*, 29, (1), 187-196.

Montero, D. i Fernández-Pinto, I. (2013). *Sistema para la Evaluación de la Conducta Adaptativa (ABAS II)*. Adaptación española. Madrid: TEA Ediciones.

Montserrat, C., Casas, F., Malo, S. i Bertran, I. (2011). *Los itinerarios educativos de los jóvenes ex-tutelados*. Madrid: Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad.

Oakland, T. i Harrison, P. (2008). *ABAS-II. Clinical Use and Interpretation*. New York: Academic Press.

Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11 (3), 273-279.

Web recomanada

JEI (2016). Red Jóvenes e inclusión social <<http://joveneseinclusion.org>>.